

EEN HANDSCHRIFT VAN DE CLERICALE O.L.V.- BROEDERSCHAP VAN STUDENTEN VAN PARIJS TE IEPER, BEWAARD IN HET RIJKSARCHIEF TE BRUGGE (XIVde EEUW)

Paul TRIO
aspirant N.F.W.O.

De reden waarom het onderzoek van dit hs. hier in een afzonderlijke bijdrage plaatsvindt, ligt in het feit dat uit deze bron meer te halen valt dan alleen maar informatie nodig voor een studie van de O.L.V.-broederschap te Ieper. Nochtans bleef dit hs. als basismateriaal voor ander historisch onderzoek weinig of niet gebruikt¹.

De O.L.V.-broederschap — waarvan de eerste vermelding dateert van 20 november 1330 — werd opgericht door enkele Ieperlingen die studeerden aan het Parijse *studium generale*. Behalve de beoefening van typische religieuze broederschapsactiviteiten (misviering, jaarlijkse maaltijd, opstappen in processies, enz.) stelden de stichters zich ook tot doel behoeftige studenten financieel te ondersteunen. Onder haar leden telde de O.L.V.-broederschap een groot aantal *clerici* (vaak priesters) met een universitaire opleiding. Naar het einde van de XVIde eeuw toe was de O.L.V.-broederschap geëvolueerd tot een instelling nauw verwant aan het Commun der Zeven Getijden². Van enige hulpverlening aan behoeftige studenten was

* Met dank aan Prof. dr. R. De Keyser die zo bereidvaardig was deze tekst na te lezen.

1. Te vermelden waard is alleen W. BEELE, *Studie van de Ieperse persoonsnamen, uit de stads- en baljuwsrekeningen (1250-1400)*, 2 dln., Handzame, 1975.

2. Een inzicht in de organisatie en werking van dergelijke instelling biedt P. DECLERCK, *Commun en Zeven Getijden in de Brugse parochiekerken, — Handelingen van het Genootschap voor geschiedenis, gesticht onder de benaming «Société d'émulation» te Brugge*, 1971, dl. CVIII, p. 117-173.

allang geen sprake meer. Voor hun activiteiten bedienden de leden van de O.L.V.-broederschap zich vooral van de Ieperse parochiekerk O.L.V.-ten-Brielen³.

Hoofdbronnen voor een studie van de O.L.V.-broederschap vormen drie hss. uit het Rijksarchief te Brugge (voortaan RAB.). Het zijn de nummers 498, 499 en 500 van het *Oud Kerkarchief*⁴. Reeds elders hebben we de hss. 498 en 499 uitvoerig besproken⁵. Daaruit bleek hoe deze hss., samen met nr. 500, door Jean-Jacques Lambin, stadsarchivaris van Ieper († 1841), vermoedelijk in 1833 werden aangeworven. Waar en hoe Lambin deze archiefstukken in handen wist te krijgen, kon niet meer achterhaald worden. Na zijn dood kocht de Koninklijke Bibliotheek van Brussel (voort. KBB.) deze hss. op. Enige jaren terug verhuisden ze naar het RAB. ten gevolge van een ruil. Bij de beschrijving van het hs. laten wij ons leiden door de methode uitgewerkt binnen de codicologie⁶. Het blijft immers een feit dat de codicologie nog altijd teveel het exclusieve terrein vormt voor al wie zich met literaire hss. bezighoudt. In onderhavig onderzoek volgt na de narratieve uiteenzetting nog een grafische voorstelling van het hs.⁷. Deze laatste werkwijze laat toe de opbouw van het hs. visueel weer te geven waardoor de verschillende geledingen duidelijker naar voren treden. Het is immers pas na een diepgaand

3. P. TRIO, *De O.L.V.-broederschap van de scholieren van Parijs te Ieper gedurende de late middeleeuwen (ca. 1330-1600)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling K.U.L., 2 dln., Leuven, 1981, XIX-310 en 113 p., en IDEM, *De statuten van de laat-middeleeuwse clericale O.L.V.-broederschap van de studenten van Parijs te Ieper, — Handelingen van de Koninklijke commissie voor Geschiedenis*, 1982, dl. CXLVIII, p. 91-141. Een aantal gegevens hierover zal men ook kunnen terugvinden in dl. V van het tijdschrift *History of universities*.

4. *Het Rijksarchief in de provinciën. Overzicht van de fondsen en verzamelingen*, dl. I : *De Vlaamse provinciën*, Brussel, 1975, p. 117.

5. P. TRIO, *De statuten...*, p. 96 e.v. Hier voegen we nog aan toe de vermelding van hs. 500 in een catalogus van hss. in het bezit van Lambin : F. VAN DE PUTTE, *Notice sur les bibliothèques modernes de la Flandre Occidentale : Bibliothèque de M. Lambin, bibliothécaire de la ville d'Ypres, — Annales de la Société d'émulation pour l'histoire et les antiquités de la Flandre Occidentale*, 1840, dl. II, p. 265, nr. 17.

6. Een nuttige inleiding bij J.M.M. HERMANS en G.C. HUISMAN, *De descriptione codicum. Handschriftenbeschrijving, tevens syllabus bij de colleges «Inleiding in de Westerse handschriftenkunde/Codicologie»*, Rijksuniversiteit Groningen, 1979, 90 p. (met uitvoerige bibliografie en glossarium van de meest voorkomende technische termen).

7. Bijlage I.

onderzoek dat de precieze waarde van de ter studie liggende historische bron kan bepaald worden ; iets waaraan de tot hertoe bestaande maar al te beknopte beschrijvingen van het hs. niet voldeden⁸.

Het hs. bevat een boekblok van 52 bladen uit perkament, waarvan de afmetingen 296 mm op 200 mm bedragen. Het geheel is ingebonden in een halfleren moderne band (XIXde eeuw ?) met voor- en achteraan telkens twee papieren schutbladen⁹. In de rechterbovenhoek is in rode inkt een recente foliëring aangebracht. Eveneens bovenaan maar meer naar het midden toe staat in zwarte inkt een «eigentijdse» foliëring met Romeinse cijfers : deze foliëring gaat van I tot XL (f° 1 r° - 40 r°) en loopt na een onderbreking verder door van XLI tot XLVIII (f° 49 r° - 52 r°). F° 41 r° - 44 v° daarentegen werden gepagineerd van V tot XII in een «eigentijdse» lichtbruine inkt. Terwijl de f° 45 r° - 48 v° van dergelijke aanduidingen gevrijwaard bleven. Wijst dit alles niet op een drieledige indeling van het hs. ? Een vermoeden dat ook door andere vormelijke en inhoudelijke elementen bevestigd wordt. Zo is er het parallelle verloop met de katernenopbouw. Na een aanvankelijke normale collatie : IV (8), V (18), IV (26) en IV (34), constateren we dat tussen de bladen XL en XLI van de vijfde katern twee opeenvolgende duernen werden ingebonden, respectievelijk f° 41 r° - 44 v° en f° 45 r° - 48 v°. Moet deze anomalie, ten gevolge van een (latere) inbinding, teruggevoerd worden tot het moment dat de huidige band werd aangebracht ? In elk geval waren deze duernen er nog niet aan toegevoegd in 1465/1466 n.s. Van die datum dateert de redactie van hs. nr. 499, een cartularium van de O.L.V.-broederschap. Daarin noteerde de kopi-

8. J. VAN DEN GHEYN, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique*, dl. VI : *Histoire des ordres religieux et des églises particulières*, Brussel, 1906, p. 657 ; een zeer summiere beschrijving bij W. BEELE, *op. cit.*, dl. I, p. 28 (met de verkeerde vermelding dat het hs. deel uitmaakte van het fonds *Merghelynck* uit de KBB.).

Zie ook nog de aanstipping in H. STEIN, *Bibliographie générale des cartulaires français ou relatifs à l'histoire de France (Manuels de bibliographie historique)*, dl. IV, Parijs, 1907, p. 568-569, nr. 4162.

9. Op de voorste inslag vinden we de ex-libris van Lambin, voorzien van de woorden : «Ex libris Ioannis Iacobi Lambin, civitatis Yprensis archivarii», en de handschriftelijke notitie van de vroegere conservator van de hss. van de KBB. de Reiffenberg : «Acheté à la vente du feu M. Lambin, n° 17 du catalogue, fr. 6,32».

ist ook een overzicht van het toen bestaande broederschapsarchief (f° 14 r° - 14 v°). Eén van deze notities verwijst waarschijnlijk naar hs. nr. 500 : «...langhe boucskin in fortsine ...van der date 1447 ende heift in 42 bladen ghescreven ende onghescreven gheteeckent D». Deze beschrijving kan best beantwoorden aan het door ons bestudeerde hs. wanneer aangenomen wordt dat niet alleen de twee duernen maar ook de twee laatste bladen *XLIII* en *XLVIII* (een bifolium) geen deel uitmaakten van het aldus oorspronkelijke geheel van 42 bladen. Schept dan de «eigentijdse» foliëring die de laatste twee bladen van het hs. op een o.i. identieke wijze nummert als de overige 42 bladen geen probleem ? Wellicht niet zo men veronderstelt dat pas na de toevoeging of inbinding van de twee bladen ofwel de foliëring van *XLIII* en *XLVIII* op een identieke wijze gebeurde, ofwel de foliëring van alle 44 bladen zich voor het eerst tesamen voltrok¹⁰. Aldus valt het hs. uiteen in vier afzonderlijke delen. Op ieder daarvan gaan we straks nader in.

Menig lezer zal zich ondertussen waarschijnlijk verwonderd afvragen waarom de paleografie nog niet werd aangewend in het zo pas verrichte onderzoek. Zich louter en alleen baseren op de schrifttypes is echter gevaarlijk. Achteraf beschouwd sluit de schriftanalyse wel aan bij de reeds gedane constatering. Met uitzondering van f° 45 r° - 47 v° (*littera gothica textualis*) werd steeds gebruik gemaakt van een goed verzorgde *littera cursiva* (karakteristiek zijn vooral de lusvorming, de onder de lijn uitstekende s en f, de eenvoudige vormen van a, g en s, en het gebruik van een cursieve vorm van de a). Wel werden de rubrieken van de akten telkens in een *littera gothica textualis* aangebracht. Binnen de *littera cursiva* neemt het schrift van f° 41 r° tot 44 v° wel een bijzondere plaats in : vrij onregelmatige vorming van de letters en in zwarte inkt (in schril contrast met de elders aangewende lichtbruine inkt).

Deel I : f° 1 r° - 40 v° en f° 49 r° - 50 v°

Zoals de kopiïst van hs. 499 aanstipte was het geheel van 42 bladen inderdaad niet helemaal beschreven, althans niet in 1465/66 n.s. Wat

10. Deze laatste veronderstelling vindt enige bewijsvoering in het feit dat de foliëring van *I* tot *XLVIII* gebeurde op uniforme wijze in zwarte inkt, terwijl het schrift van de tekst van de 42 bladen eerder een lichtbruine tint vertoont.

op f° 49 r° - 50 v° staat betreft het testament van Zeigher de Voghel ; dit testament loopt echter nog verder door op f° 51 r°, waaruit volgt dat de kopiëring van deze testamentaire beschikking pas van na 1465/66 n.s. kan dateren. Had dit testament wel deel uitgemaakt van het 42 bladen tellende hs. dan zou de kopiïst deze laatste wilsbeschikking, daterend van 24 febr. 1351 n.s., op haar juiste plaats, nl. tussen de andere min of meer chronologisch gerangschikte (zie hierna) akten, geschreven hebben. Aan de hand van de schriftanalyse alleen kon niet met zekerheid uitgemaakt worden of het afschrijven van het testament los van het oorspronkelijke hs. gebeurde. Aldus was het oorspronkelijk geheel maar beschreven tot en met f° 40 v°.

Inhoudelijk gezien gaat het hier om kopieën van oorkonden i.v.m. de inkomsten (en lasten) uit roerende (renten) en onroerende goederen (land en woning) van de O.L.V.-broederschap¹¹. M.a.w. een cartularium : een normaal in de vorm van een hs. en grotendeels ineens samengesteld geheel dat afschriften bevat van ingekomen oorkonden betreffende het eigendom en de rechten en soms andere documenten uit het archief van een bepaalde instelling. Hierbij gaat het enkel om «gewone of vrije afschriften», d.w.z. enkel *ad recordationem* en dus zonder officiële juridische bekrachtiging. Wel met juridische waarde daar deze kopieën vaak als erkende bewijsstukken werden voorgelegd o.a. in processen. Zo konden de kostbare en kwetsbare originelen veilig in de kist, kast of koffer opgeborgen blijven¹².

Het totale aantal van 127 gekopieerde oorkonden lijkt ons echter

11. Op f° 1 r° noteerde de kopiïst : «Dits de copie van den charters van Onser Vrouwen ghilde».

12. Vergelijk o.a. E. VAN MINGROOT, *Het middeleeuwse bronnenmateriaal uit de Nederlanden, 500-1500*, — *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, dl. III, Haarlem, 1982, p. 404 ; R.C. VAN CAENEGEM (m.m.v. F.L. GANSHOF), *Guide to the sources of medieval history (Europe in the middle ages. Selected studies, vol. 2)*, Amsterdam - New York - Oxford, 1978, p. 78 ; H. STEIN, *op cit.*, p. VII - IX, en C. CALLEWAERT, *Recherchons les anciens cartulaires de la Flandre*, — *Annales de la Société d'émulation de Bruges*, 1906, dl. LVI, p. 174-180. Bijzonder interessant bij een onderzoek van cartularia zijn de vele nuttige bedenkingen van D. WALKER, *The organization of material in medieval cartularies*, — *The study of medieval records. Essays in honour of Kathleen Major*, uitg. D.A. Bullough en R.L. Storey, Oxford, 1971, p. 132-150.

niet het resultaat te zijn van eenzelfde schriftgebeuren. Drie groepen van schrift werden onderkend : schrift A (f° 1 r° - 8 v°), B (f° 9 r° - 18 r°) en C (f° 19 r° - 40 v°)¹³. Dat deze schriftindeling samenvalt met de katernenopbouw zal wel geen toeval zijn. Vandaar twee mogelijke verklaringen¹⁴ : ofwel ging het om een éénmalige afschrijving waarbij aan werkverdeling werd gedaan, d.w.z. drie kopiïsten kregen elk een deel der over te schrijven oorkonden toegewezen¹⁵, ofwel ging het om een kopieeractiviteit in drie opeenvolgende chronologische stadia van vermoedelijk ook drie verschillende handen. De verspreiding over de drie schriften van bepaalde akten waarvan de originelen met elkaar in transfix stonden laat echter voor deze tweede veronderstelling weinig ruimte open¹⁶. Deze redenering gaat natuurlijk alleen maar op wanneer we mogen veronderstellen dat een kopiïst alle nog waardevolle akten die een instelling tot op de dag van de redactie van het cartularium bezit, in kopie opneemt. Dit is de meest logische manier van werken. Wie toch nog voor de tweede mogelijk-

13. Zie hier enkele belangrijke verschillen :

afkorting van parisis	ende	diakritische tekens	horor vacui	andere kenmerken
A. par 8	ēn	nooit	niet	alfabetisch letteren van de akten van a tot ab
B. par 8	ende (voluit)	meestal	niet	niet
C. pār	Cen	nooit	aanvulling met tintenellen	niet

Verder valt te noteren dat schrift B kleiner en meer gedrongen is en in een wat zwartere inkt gebeurde dan schriften A en C. We durven zelfs A en C als *littera cursiva formata* beschouwen en B eerder bij de *littera cursiva libraria* onderbrengen.

14. Zie hiervoor b.v. D. WALKER, *art. cit.*, p. 143-144 en 148-149.

15. Voor deze stelling pleit het feit dat f° 18 v° blanco is gebleven. Ook liet de kopiïst van schrift B op verscheidene bladzijden een aantal schrijfgeregels ongebruikt. Blijkbaar bestond er een onevenredigheid tussen het aantal te kopiëren oorkonden en de daarvoor toegewezen katern.

16. B.v. het afschrift van 5 aug. 1330 (f° 10 r°) waarvan de oorkonde in transfix moet gestaan hebben met de oorkonde van 4 febr. 1302 n.s. (f° 4 r°). Om afschriften van getransfixeerde oorkonden te kunnen onderkennen moet men eerst een verregaande inhoudelijke analyse van alle akten van het cartularium verrichten en rekening houden met de werking van de O.L.V.-broederschap.

heid zou opteren heeft er alle baat bij de data *post quem* van de drie onderscheiden schriften te kennen. In het min of meer in chronologische volgorde opgestelde cartularium¹⁷ noteerden we per schrift de volgende jongst gedateerde akten : A = 23 maart 1347 n.s. (f° 7 v° - 8 r°), B = 4 juni 1354 (f° 17 v° - 18 r°) en C = 7 aug. 1384 (f° 40 v°)¹⁸. Uit deze gegevens leiden we echter niet af dat de slotfase van het afschrijven kon gebeuren na 7 aug. 1384. Reden daartoe is een akte van dec. 1319 (f° 8 v°). De opname van deze akte in het cartularium valt niet te begrijpen als wij ze niet zien als het afschrift van een oorkonde die oorspronkelijk in transfix stond met een oorkonde van 27 nov. 1389. Deze laatste is echter alleen terug te vinden in het andere bewaard cartularium van de O.L.V.-broederschap, hs. 499, f° 150 r° - 152 r°¹⁹.

Het cartularium werd dus pas voltooid na 27 nov. 1389.

Lang daarna wellicht zal de afwerking op zich niet hebben laten wachten. Temeer omwille van de gebeurtenissen van 1383 te Ieper. In dat jaar wist de stad de vrij lange belegering van Engelsen o.l.v. de bisschop van Norwich, Hendrik Despencer, en de Gentenaren te doorstaan. Dit belette niet dat de voorgeborchten van de stad met de grond werden gelijk gemaakt. Ook de omringende dorpen ondergingen het oorlogsgeweld van de belegerende troepen. Plunderingen en verwoestingen brachten veel schade toe aan huizen en landerijen²⁰.

17. Nogal gebruikelijk bij kleine instellingen : C. CALLEWAERT, *art. cit.*, p. 175. Soms gebeurde het dat niet strikt de chronologische volgorde werd gerespekt teerd ; de reden daartoe was niet altijd even duidelijk.

18. En niet 30 april 1379 zoals verkeerdelijk werd genoteerd in P. TRIO, *art. cit.*, p. 102, n. 46.

19. Het afschrift van dec. 1319 bevindt zich ook in hs. 499, f° 149 r° - 150 r°.

20. P. TRIO, *art. cit.*, p. 109 (met bibliografie). Zie ook de brief van Filips, hertog van Bourgondië, daterend van 13 dec. 1383, waarbij de nefaste gevolgen van de belegering van 1383 treffend worden aangehaald : «Anglais et Gantois, qui ont tenu longuement siège devant la dicte ville, ars, gatés et destruit les fabours dicelle et les biens estans en iceulx et au pays denviron, par quoy leurs rentes et revenus en sont très grandement diminuées...». Uitgave bij A. DIEGERICK en O. DE KERCHOVE, *Une page de l'histoire d'Ypres (1379-1384)*, — *Annales de la Société historique, archéologique et littéraire de la ville d'Ypres et de l'ancienne West-Flandre*, 1863, dl. II, p. 153-154, nr. B III. Hernomen in J. BARTIER en A. VAN NIEUWENHUYSEN, *Ordonnances de Philippe le Hardi, de Marguerite de Male et de Jean sans Peur, 1381-1419* : dl. I, *Les ordonnances de Philippe le Hardi et de Marguerite de Male du 16 octobre 1381 au 31 décembre 1393 (Commission royale des anciennes lois et ordonnances)*.

Tengevolge daarvan gingen voor heel wat Ieperse instellingen waaronder ook de O.L.V.-broederschap verscheidene inkomsten uit renten definitief teloor²¹. Daardoor verloren heel wat oorkonden i.v.m. vroegere bezitsverwervingen hun betekenis. Anderzijds leverde de repatriëring van bepaalde eigendommen na deze woelige periode ook diverse nieuwe bewijsstukken op²². Vandaar dat een vroeger cartularium van de O.L.V.-broederschap (zie hierna) omwille van de overbodige akten en de vele lacunes die aldus waren ontstaan in het geheel niet meer voldeed. Het opstellen van een nieuw cartularium drong zich dus op. Meteen bood dit ook de welgekomen gelegenheid om de tot dan toe nog niet overgeschreven oorkonden van recente bezitsaanwinsten sinds het vorig cartularium mee op te nemen.

Wellicht ging deze reorganisatie van het patrimonium samen met de invoering van het ontvangersambt in de O.L.V.-broederschap²³. De eerste die expliciet als ontvanger optrad was Hendrik (de) Craes. In die functie vernoemd ontmoeten we hem in een aantal ofwinningen tussen 12 dec. 1389 (hs. 499, f° 103 v° - 104 r°) en 5 juli 1390 (hs. 499, f° 98 v° - 100 v°). Wellicht was hij ook nauw betrokken bij de opstelling van het cartularium²⁴.

ces de Belgique. Recueil des ordonnances des Pays-Bas, eerste reeks : 1381-1506, eerste sectie), Brussel, 1965, p. 7-8, nr. 6.

Voor een algemene benadering zie E. THOEN, *Oorlogen en platteland. Sociale en economische aspecten van militaire destructie in Vlaanderen tijdens de late middeleeuwen en de vroege moderne tijden*, — *Tijdschrift voor geschiedenis*, 1978, nr. 91, p. 363-378.

21. Zo werden t.o.v. het hier besproken cartularium in een renteboek van de O.L.V.-broederschap dat ca. 1429 werd afgesloten (hs. 498, f° 15 r° - 38 v°) 14 posten niet meer geïnd : P. TRIO, *De O.L.V.-broederschap...*, dl. I, p. 257-260.

22. In concreto «afwinningen», schuldbrieven (P. TRIO, *art. cit.*, p. 109) en herbevestigingen van verloren gegane renten.

23. P. TRIO, *art. cit.*, p. 108-109.

24. Vergelijk met de totstandkoming van het cartularium van 1465/66 n.s. en de plaats daarin van de ontvanger : P. TRIO, *art. cit.*, p. 101-102. Zie ook O. MUS, *Het cartularium van het O.L.V.-gasthuis te Ieper (Bijdragen tot de geschiedenis van de liefdadigheidsinstellingen te Ieper*, vol. VI), dl. I, Ieper, [1965], p. 38-39 en 95-100, waar de functie van verscheidene ontvangers in enkele Ieperse godshuizen en gasthuizen wordt uiteengezet. De auteur schetst er de intense bedrijvigheid van deze «boekhoudkundige experten» in het herstructureren van het eigendomsbeheer van deze liefdadigheidsinstellingen. De reorganisatie ging dan meestal ook gepaard met het opstellen van nieuwe renteboeken en nieuwe cartularia.

Er rest ons nog een klein probleem : wat met de datum 1447 welke de kopiïst van hs. 499 in verband brengt met het hier bestudeerde cartularium ? Waarschijnlijk slaat dit op een nieuwe inbinding en/of vernieuwde band. Het lijkt ons in elk geval erg onwaarschijnlijk dat pas in 1447 het cartularium werd voltooid, gezien de aldus ontstane tijdsruimte van ca. 50 jaar t.a.v. de laatst opgenomen akte.

In het cartularium vinden we kopies van oorkonden waarvan de oudste teruggaat tot 4 sept. 1300 (f° 15 r°). Alle oorkonden hadden betrekking op het patrimonium : het betreft in hoofdzaak aankopen door en schenkingen aan de O.L.V.-broederschap van renten, gronden en huizen. Het merendeel der oorkonden werden gepasseerd vóór de Ieperse schepenen. Maar men leest in verscheidene akten ook de activiteit van omliggende locale heerlijke schepenbanken. De charters die gepasseerd werden vóór de Ieperse schepenbank zijn in het Frans opgesteld. Het is immers pas rond 1400 dat het middelnederlands als de ambtelijke taal zijn intrede doet in de Ieperse administratie²⁵. Dit betekent meteen dat de kopiïst(en) de originele stukken niet naar een Middelnederlands vertaalde versie hebben getranscribeerd²⁶. Belangrijk is wel dat een aantal schenkingen door de schenker zelf of een daarvoor in dienst genomen persoon werden opgesteld (voornamelijk in het Middelnederlands). Tenslotte zijn er ook nog de in het Latijn opgestelde notarisakten, en dit vooral waar het gaat om testamentaire beschikkingen.

Met uitzondering van een 24-tal akten vinden we alle stukken eveneens gekopieerd in hs. 499. Hiervoor verwijzen we naar de achteraan toegevoegde concordantietabel (bijlage II).

Tot slot nog een vormelijke aanduiding. Aan elke gekopieerde akte gaat bijna altijd een rubriek (= in rood geschreven titel) vooraf.

25. G. DES MAREZ, *Note sur l'emploi de la langue française à Ypres*, — G. KURTH, *La frontière linguistique en Belgique et dans le Nord de la France (Mémoires couronnés et autres mémoires publiés par l'Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, collection-8°, dl. XLVIII)*, vol. I, Brussel, 1895, p. 108.

26. Zo werden in een cartularium van het Ieperse begijnhof, dat opgesteld werd in 1396, alle oorspronkelijke Franse akten naar het Nederlands omgezet : G. DES MAREZ, *art. cit.*, p. 113. Nog twee andere voorbeelden, waaronder het cartularium van het O.L.V.-gasthuis van 1408/9, in O. MUS, *op. cit.*, p. 33. Pleit de opname van niet-vertaalde Franse akten niet voor een datering van het cartularium van de O.L.V.-broederschap tot vóór 1396 ?

Verder is de beginletter van de oorkonde meestal met rode inkt bijgewerkt, en voorafgegaan door een gerubriceerd paragraafteken.

Deel II : f° 41 r° - 44 v°

Dit deel bevat een fragment van een ander cartularium van de O.L.V.-broederschap. Op f° 41 r° bevinden we ons reeds halfweg een akte van 13 jan. 1336 n.s. Samen met de andere gekopieerde oorkonden vinden we bijna alle stukken terug, precies in dezelfde volgorde, in het zopas besproken cartularium (f° 2 r° - 4 v°)²⁷. Alleen de akte van 26 juni 1339 (f° 44 r° - 44 v°), zelf reeds doorstreept, werd niet hernomen. Ook de akte van 3 jan. 1336 (f° 44 v°) verdient onze aandacht : ze blijkt geschreven te zijn door een latere hand op wat resterende plaats. Aangaande de onderlinge relatie tussen beide cartularia durven wij het volgende veronderstellen : dit fragment is afkomstig van een ouder cartularium van de O.L.V.-broederschap dat waarschijnlijk als «leger» diende voor het nieuwe cartularium. Bij de transcriptie nam men alleen nog de rechtsgeldige stukken over en niet de waardeloos geworden (doorstreepte) stukken. Aldus bekwam men dezelfde gewenste chronologische volgorde. Over dit ouder, wellicht eerste cartularium, van de O.L.V.-broederschap vernemen we van de kopiïst van hs. 499 het volgende : «Item een bouc ghescreven in fortsine daer in staen som van den copien van den charters ende hout in 36 bladen gheeteent F» (f° 14 v°).

Ook hier wordt een akte meestal voorafgegaan door een rubriek. Een paragraafteken en de versiering van de beginletter ontbreken evenwel. Verder vindt men in de linkermarge een letterindicatie per akte ; gaande in het fragment van *e* tot *l*. Het letteren kan niet gelijktijdig gebeurd zijn met de transcriptie aangezien het doorgehaalde stuk niet en het achteraf bijgeschreven stuk wel van een letter in de marge werd voorzien. Een interessante vaststelling is dat de letterindicatie *e* tot *l* voor dezelfde akten wordt aangetroffen op f° 2

27. Zie de concordantietabel in bijlage I.

r° - 4 v°. Concordeerde deze letteraanduiding niet met de klassering van de originele stukken²⁸ ?

Deel III : (f° 45 r° - 48 v°)

Zoals de titel aangeeft : «Dits de rente toebehorende Onser Vrouwen ghilde dan of dat ghene principale letteren zijn ne waer zijn ghegeven van houden tiden up husen ende erve hiernaer ghenoomt» (f° 45 r°), gaat het om een opsomming van renten waarvan de inbezitstelling ten gunste van de O.L.V.-broederschap gebeurde zonder de overdracht van een schriftelijk bewijsstuk²⁹. In het totaal betreft het 19 erfelijke renten vnl. op huizen gelegen binnen de stad. Van 12 staat er uitdrukkelijk vermeld dat het om schenkingen ging ; van die is ook de naam van de schenker meegedeeld. Dit doet ons vermoeden dat ook de overige renten op dergelijke wijze in handen van de broederschap kwamen. F° 48 r° - v° is blanco gebleven.

Deel IV (f° 51 r° - 52 v°)

Toen het testament van Zeigher de Voghel, 24 febr. 1351 n.s., op de resterende onbeschreven bladen van het oorspronkelijke hs. werd gekopieerd (de rubriek werd zelfs nog onderaan op f° 40 v° neergeschreven) op f° 49 r° - 50 v°, was de toevoeging van een bifolium noodzakelijk wegens plaatsgebrek. Op f° 51 r° noteerde de kopiïst dan de rest van het testament. Deze transcriptie gebeurde zoals hoger gezegd meer dan waarschijnlijk na 1465/66 n.s.³⁰. Hierdoor bleven f° 51 v° - 52 v° voorlopig onbeschreven. Pas in de XVIde eeuw

28. Men mag wellicht aannemen dat de chronologische rangschikking van de akten in beide cartularia het gevolg is van een chronologische klassering van de originele stukken in het broederschapsarchief. Zie in verband hiermee : P. LEFEVRE, *De l'utilité des cartulaires pour le classement et la publication des documents provenant des anciennes institutions religieuses*, — *Archives et bibliothèques de Belgique*, 1926, dl. III, p. 59-63 ; IDEM, *Transcription d'un cartulaire pour l'abbaye d'Herkenrode en 1548*, — *Archief en bibliotheekwezen*, 1970, dl. XLI, p. 574, en D. WALKER, *art. cit.*, p. 139 e.v.

29. Het niet akteren van schenkingen t.a.v. een Ieperse liefdadigheidsinstelling voor de «vroeger periode» was niet uniek, cfr. O. MUS, *op. cit.*, p. 61, n. 165.

30. Waarom dit testament oorspronkelijk niet werd opgenomen in het cartularium kan afgeleid worden uit de inhoud ervan. Hiervoor verwijzen we naar een artikel waar nader wordt ingegaan op de interessante inhoud van dit testament.

werden ze gedeeltelijk opgevuld met analyses van oorkonden, welke in hun geheel genoteerd staan in hs. 499.

Besluit

Hs. 500 uit het *Oud Kerkarchief* van het RAB. kan — om het met een technische term uit de codicologie uit te drukken — omschreven worden als een convoluut : twee cartularia, waarvan één in fragment, een opsomming van renten en enkele nadien bijgeschreven akten. Uit wat hier is voorafgegaan kan niet meer ontkend worden dat dit hs. een niet te negeren diplomatische bron vormt voor de Ieperse XIVde-eeuwse geschiedenis ; zeker sinds de schaarsheid aan bronnenmateriaal waarvoor Wereldoorlog I aansprakelijk is. In de meer dan 100 gekopieerde oorkonden vindt men een rijke schat aan gegevens i.v.m. de prosopografie, de topografie, de instellingsgeschiedenis, enz. van Ieper en omgeving. Een historicus weet dergelijke bron naar waarde te schatten³¹.

31. Zie E. VAN MINGROOT, *art. cit.*, p. 405.

BIJLAGE I

I: GRAFISCHE VOORSTELLING VAN HET HANDSCHRIFT

Foliëring (1) (2)		Collatie (3)	Perkament	Schrift (4)	Inhoud	Datering	Geheel (8)							
1	I	IV (8)		A	Akten									
2														
3														
4														
5														
6														
7														
8														
9		V (18)	- met prikkings		B			1						
10														
11														
12														
13														
14														
15														
16														
17														
18		IV (26)	- duidelijke liniëring		C	Akten								
19														
20														
21														
22														
23														
24														
25		IV (34)												
26														
27														
28														
29														
30														
31														
32														
33														
34														
35														
36														
37														
38														
39														
40														
41	XL												tot 7 aug 1384	
42														
43	V	- fijn perk. - geen prik.		D	zelfde akten als f° 2r° - 4v°	1 dec 1335 - 26 juni 1339	2							
44														
45	XII	- onopvallende liniëring		E	opsomming renten		3							
46														
47														
48	XLI	- prik. + lin.		C?	testament van Zeigher	24 febr. 1351 n.s.	1							
49														
50	XLIII	I (52)	- geen prik. - liniëring	F(5)	(6)	(7)	4							
51														
52														

- (1) nieuwe foliëring: 1 nr. = r° + v°
 (2) oude foliëring en paginering
 (3) combinatie methode Löffler + grafische voorstelling

(4) ■ = blanco

- (5) XVIde-eeuws schrift } = f°51v°-52r°
 (6) analyses van akten
 (7) 29 juli 1349 - 1442 / 43 n.s.
 (8) delen 1, 3 en 4 hebben een bladspiegel van 205 op 140 mm met 40 lijnen below top line; deel 2 heeft een bladspiegel van 190 op 135 mm met 34 lijnen below top line

BIJLAGE II : OVERZICHT HSS. 499 EN 500 (met ingebouwde concordantietafel)

KOLOM I : datering van de akten

- bovenaan de hoofdakke
- al dan niet gevolgd binnen hetzelfde vakje door transfixen (voor de werkmethode n. 16)

KOLOM II : verwijzing naar het oorspronkelijk cartularium in hs. 500

KOLOM III : verwijzing naar het cartularium, hs. 499

KOLOM IV : verwijzing naar een fragment van het oudst-gekende cartularium in hs. 500 (= f° 41 r° - 44 v°) en enige analyses van akten eveneens in hs. 500 (= f° 51 v° - 52 r°)

n.b. Gelijke akten geven in een aantal gevallen tegenstrijdige data. Zo er geen foutenanalyse kon gemaakt worden lieten we de zaak onbeslist door beide data op te geven.

10 november 1308	12 v°		
6 maart 1317 n.s.		68 v°	
5 augustus 1330	10 r°		
2 juli 1312	7 v° / 10 r°		
4 februari 1302 n.s.	4 r°		44 v°
7 april 1331 of 5 april 1332 n.s.	1 r°	53 v° - 54 r°	
7 februari 1333 n.s.	6 v°	41 v°	
27 augustus 1334	1 r° - 1 v°	153 v° - 154 v°	
23 februari 1335 n.s.	1 v° - 2 r°		
1 december 1335	2 v° - 3 r°	119 v° - 120 v°	41 v° - 42 r°
3 januari 1336 n.s.	4 v°		44 v°
13 januari 1336 n.s.	2 r° - 2 v°	122 r° - 123 v°	41 r° - 41 v° (fragment)
22 juni 1336	3 r° - 3 v°	123 r° - 124 v°	42 v° - 43 r°
23 juni 1336	3 r°	121 r° - 122 r°	42 r° - 42 v°
21 september 1336	3 v° - 4 r°	112 v° - 113 r°	43 r° - 43 v°
15 mei 1337	4 r°	119 r° - 119 v°	43 v° - 44 r°
5 september 1338		117 v° - 118 v°	
26 juni 1339			44 r° - 44 v°

2 mei 1340	5 r°		
4 juli 1340	5 r° - 5 v°	116 r° - 116 v°	
1 juli 1340	5 v° - 6 r°	120 v° - 121 r°	
1340/41 n.s.	4 v° - 5 r°	123 v° - 125 r°	
4 maart 1342 n.s.	8 r°		
4 juli 1342	6 r°	109 v° - 110 r°	
26 januari 1344 n.s.	6 r° - 6v°	42 r° - 42 v°	
1 mei 1284		42 r°	
13 juni 1344	13 r° - 13 v°		
3 oktober 1344	7 r° - 7 v°	66 v° - 67 r°	
12 juni 1345	7 v°		
5 oktober 1345	8 r° - 8 v°	54 v° - 55 r°	
27 april 1348	9 v°	55 r° - 55 v°	
7 januari 1347 n.s.	7 r°	94 v° - 95 r°	
12 november 1345		94 r° - 94 v°	
16 februari 1347 n.s.	12 v° - 13 r°	85 r° - 86 r°	
10 juni 1345	12 v° - 13 r°	84 r° - 85 r°	
23 maart 1347 n.s.	7 v° - 8 r°	95 v°	
19 juli 1347	9 v° - 10 r°	68 r° - 68 v°	
25 maart 1348 n.s.	9 r° - 9 v°	148 v° - 149 r°	
11 april 1347/48 n.s.	10 v°	90 r° - 90 v°	
18 juli 1348	10 v°		
4 januari 1349 n.s.	10 v° - 11 r°	130 r° - 130 v°	
13 januari 1349 n.s. of 16 januari	13 v°	117 r°	
29 maart 1349 n.s.	30 r°		
26 juli 1349	12 r°	111 r°	52 r° nr. 4
10 september 1349	12 r°	56 r° - 56 v°	
4 november 1349	11 v°	140 v° - 141 r°	
1349/1350 n.s.	11 v° - 12 r°	135 v° - 136 r°	
1349/1350 n.s.	31 v°	56 v° - 57 r°	
17 december 1350	13 r°	110 r°	

Een handschrift van de clericale O.L.V.-Broederschap

24 februari 1351 n.s.	40 v° + 49 r° - 51 r°	143 v° - 148 r°
15 februari 1351 n.s.	17 r° - 17 v°	83 r° - 83 v°
19 april 1371	34 r° - 34 v°	82 v° - 83 r°
1 mei 1351	14 r° - 14 v°	
7 december 1447		33 r° - 33 v°
1 mei 1351	14 r°	
1 september 1351	14 v°	
6 oktober 1351	15 v°	
29 juni 1335	4 v°	
3 augustus 1354	30 r° - 30 v°	
13 november 1351	15 r°	57 r° - 57 v°
4 september 1300	15 r°	57 v°
3 april 1352 n.s.	16 v°	52 v° - 53 r°
12 oktober 1352	16 r°	
11 november 1352	16 r°	79 v° - 80 r°
7 december 1352	15 v°	54 r°
1353/1354 n.s.	16 v°	149 v°
2 april 1353/1354 n.s.	17 r°	133 v°
4 juni 1354 ¹	17 v° - 18 r°	97 r° - 98 r°
20 maart 1354 n.s.	17 v°	98 r° - v°
31 mei 1354		98 v°
9 augustus 1354	19 r°	83 v° - 84 r°
29 november 1355	19 r°	131 r° - 131 v°
10 november 1358	19 v°	143 r° - 143 v°
16 mei 1355	36 r°	
13 juli 1393		30 v° - 31 v°
16 juli 1356	19 r° - 19 v°	130 v° - 131 r°
17 januari 1358 n.s.	36 r° - 36 v°	42 v°
15 mei 1358	28 r°	
7 juli 1358		86 r° - 87 v°
7 juli 1358	20 r°	82 r° - 82 v°

1. Uitgave naar f° 17 v° - 18 r° in O. MUS, *De Leprozerij, genaamd het Godshuis der Hoge Zieken te leper (Bijdragen..., vol. III)*, dl. *Oorkonden II*, leper, 1951, p. 94-96, nr. 208.

15 december 1358	19 v° - 20 r°	115 r° - 115 v°
8 maart 1349 n.s.	11 r° - 11 v°	114 v° - 115 r°
17 januari 1359 n.s.	20 v°	108 v° - 109 v°
1359/1360 n.s.	29 v°	
5 februari 1360 n.s.		127 v° - 129 r°
28 december 1359	20 v° - 21 r°	126 v° - 127 r°
12 april 1360		28 r° - 29 v°
10 april 1360	22 r°	28 r°
17 mei 1360	22 r° - 22 v°	53 v° - 54 r°
13 juni 1360	23 r°	93 r° - 93 v°
23 juli 1358	23 r° - 23 v°	92 v° - 93 r°
18 juli 1358		93 v° - 94 r°
23 juni 1360	21 r°	127 r° - 127 v°
26 september 1360	25 r°	
3 oktober 1360	25 r° - 25 v°	
1360/1361 n.s.	21 v°	125 v° - 126 v°
1360/1361 n.s.	21 v° - 22 r°	125 r° - 125 v°
14 april 1361/1362 n.s.	22 v° - 23 r°	67 v° - 68 r°
21 oktober 1352	22 v°	67 r° - 67 v°
2 maart 1362 n.s.	30 v°	34 v° - 35 r°
18 maart 1363 n.s.	27 v° - 28 r°	89 r° - 89 v°
10 juni 1363	24 r° - 24 v°	
14 maart 1366 n.s.	27 r° - 27 v°	101 v° - 102 r°
30 mei 1366	28 r° - 28 v°	100 v° - 101 v°
27 juni 1366	28 v° - 29 r°	153 r° - 153 v°
27 juni 1366	29 r° - 29 v°	139 v° - 140 v°
2 augustus 1366		30 r° - 30 v°
2 augustus 1366	35 v° - 36 r°	
7 februari 1367 n.s.	31 r°	48 v° - 49 r°
26 maart 1367 n.s.	26 r°	84 r° - 84 v°
11 september 1321	25 v°	80 v° - 81 r°
27 maart 1367 n.s.	26 v° - 27 r°	102 v° - 103 v°
14 augustus 1339	26 r° - 26 v°	
10 oktober 1367	30 v° - 31 r°	118 v° - 119 r°
13 oktober 1367	32 v°	34 r° - 34 v°

Een handschrift van de clericale O.L.V.-Broederschap

12 december 1367	32 r°	64 r° - 64 v°
24 juli 1368	31 v°	64 v° - 65 v°
2 april 1318 n.s.	6 v°	
6 juli 1368		65 r°
12 december 1367		63 v° - 64 r°
13 december 1367	32 v° - 33 r°	33 v° - 34 r°
21 mei 1368	31 r° - 31 v°	69 r° - 69 v°
2 augustus 1332	29 v° - 30 r°	68 v° - 69 r°
1 augustus 1368	32 r°	43 r°
13 oktober 1368	33 v°	89 v° - 90 r°
12 december 1368	32 r° - 32 v°	41 r° - 41 v°
28 oktober 1369	33 r° - 33 v°	46 v° - 47 r°
20 maart 1370 n.s.	33 v° - 34 r°	74 r° - 74 v°
16 februari 1371 n.s.	34 r°	
11 april 1372 [s.d.]	36 v°	87 v° - 88 r° 88 r°
13 mei 1373	35 r° - 35 v°	152 r° - 153 r°
2 mei 1374	36 v° - 37 r°	135 r° - 135 v°
26 januari 1375 n.s.	37 r°	155 r° - 155 v°
14 februari 1377 n.s.	37 v° - 38 r°	136 r° - 136 v°
2 mei 1377	38 r°	81 v° - 82 r°
9 oktober 1377	38 v°	154 v° - 155 r°
16 oktober 1377	38 v° - 39 r°	
12 februari 1378 n.s. of 7 februari	39 r° - 39 v°	138 v° - 139 r°
27 februari 1378 n.s. februari 1375 n.s.	37 v°	129 v° - 130 r° 129 r° - 129 v°
16 of 30 april 1378 1 of 7 april 1379 n.s.	39 v°	81 r° - 81 v°
mei 1378	40 r°	
13 mei 1379	40 r°	132 v° - 133 r°
7 augustus 1384	40 v°	43 v° - 44 r°
3 februari 1385 n.s.		141 r° - 141 v°
30 april 1379	34 v° - 35 r°	133 v° - 135 r°
9 januari 1389 n.s.		32 v° - 33 r°

12 juni 1389		43 r° - 43 v°	52 r° nr. 1
27 november 1389		150 r° - 152 r°	
december 1319	8 v°	149 r° - 150 r°	
27 november 1389		137 v° - 138 v°	
12 december 1389		88 v° - 89 r°	
12 december 1389		103 v° - 104 r°	
11 mei 1390		106 v° - 108 v°	
5 juli 1390		98 v° - 100 v°	
12 oktober 1391		70 r° - 70 v°	
20 juli 1393		111 r° - 112 v°	
5 september 1397		110 r° - 110 v°	
15 februari 1398 n.s.		102 r° - 102 v°	
18 juni 1400		54 r° - 54 v°	
22 juni 1400		69 v° - 70 r°	
7 januari 1402 n.s.		55 v° - 56 r°	
8 augustus 1403		35 r° - 40 v°	
11 juni 1404		66 v°	
18 december 1410		31 v° - 32 v°	
2 september 1412		80 r° - 80 v°	
18 november 1413		57 v° - 58 r°	
6 oktober 1414		26 r° - 26 v°	
20 oktober 1415		131 v° - 132 v°	
20 juni 1417		47 r° - 48 v°	
5 november 1418		40 v° - 41 r°	
26 september 1425		29 v° - 30 r°	
12 augustus 1426		58 r° - 63 v°	
3 februari 1427 n.s.		44 r° - 45 r°	
2 februari 1427 n.s.		45 r° - 45 v°	
16 maart 1427 n.s.		70 v° - 71 v°	
1 februari 1428 n.s.		45 v° - 46 v°	
10 augustus 1429		49 v° - 52 v°	51 v° nr. 3
11 februari 1436 n.s.		139 r° - 139 v°	52 v° nr. 2

Een handschrift van de clericale O.L.V.-Broederschap

1 juli 1438	90 v° - 92 r°	
13 maart 1439 n.s.	78 r°	
7 mei 1439	26 v° - 28 r°	51 v° nr. 1 (datum = 5 mei)
8 mei 1439	78 r° - 78 v°	
8 mei 1439	78 v°	
31 juli 1439	78 r° - 79 r°	
28 september 1439	79 r°	
4 december 1439	79 r° - 79 v°	
28 juli 1441	73 r° - 73 v°	51 v° nr. 2
4 augustus 1441	65 r° - 65 v°	52 r° nr. 3
4 augustus 1441		
4 augustus 1441		
2 oktober 1441		
24 november 1441		
7 juni 1442	73 v° - 74 r°	
6 oktober 1444	23 v° - 24 v°	
18 november 1444	142 v° - 143 r°	
10 juli 1446	113 r° - 114 v°	
31 december 1446	71 v° - 73 r°	
17 februari 1447 n.s.	76 v° - 77 r°	
22 april 1418	74 v° - 75 v°	
14 oktober 1447	155 v° - 156 r°	
12 maart 1446 n.s.	157 v° - 158 r°	
17 mei 1448	77 r° - 78 r°	
27 september 1433	75 v° - 76 v°	
27 september 1448	156 v° - 157 v°	
3 januari 1449 n.s.	24 v° - 25 r°	
8 september 1450	104 r° - 107 v°	
17 juni 1458	158 r° - 159 r°	
22 april 1458	159 r° - 159 v°	
27 september 1465	162 r° - 162 v°	
7 april 1466	162 v° - 164 v°	
10 juli 1469	165 r° - 165 v°	
10 juli 1469	165 v° - 166 v°	

1 september 1470 ²	170 r ^o - 172 v ^o
27 december 1470	166 r ^o - 167 v ^o
14 februari 1471 n.s.	167 v ^o - 170 v ^o
27 januari 1475 n.s.	177 r ^o - 178 v ^o
26 april 1475	173 r ^o - 173 v ^o
9 juni 1475	180 v ^o
11 juni 1475	174 r ^o - 174 v ^o
16 augustus 1475	175 r ^o - 175 v ^o
15 september 1475	179 v ^o - 180 r ^o
1 oktober 1475	176 r ^o - 177 r ^o
2 maart 1476 n.s.	178 v ^o - 179 r ^o
1480	2 v ^o
?	2 v ^o
4 mei 1480	2 v ^o
?	2 v ^o
?	2 v ^o
?	2 v ^o
?	2 v ^o
1 november 1481	2 v ^o
?	2 v ^o
?	2 v ^o

2. Uitgave in O. MUS, *op. cit.* (*Bijdragen...*, vol. IV), dl. *Oorkonden III*, Ieper, [1952], p. 44-49, nr. 295.

